

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

שמיני תשע"ז

פרשת שבוע

על מחלוקות, 'בורות' והקשר בין מכירת יוסף וחסא העגל

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

לפני התחלת העבודה במשכן נצטוו אהרון הכהן ובני ישראל את הציווי הבא:

"וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן קַח לָךְ עֶגְלָה בֶן בָּקָר לְחִטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְתִקְרַב לְפָנַי יִקְנֹק: וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לְאמֹר קָחוּ שְׁעִיר עִזִּים לְחִטָּאת וְעֶגְלָה נִכְבֶּשֶׁת בְּנֵי שְׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה" (ויקרא ט' א-ג).

מדרש ההלכה במקום מבאר:

"וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן, קַח לָךְ עֶגְלָה בֶן בָּקָר לְחִטָּאת, מַלְמַד שֶׁאִמְרוּ לוֹ מֹשֶׁה לְאֵהָרֹן, אַהֲרֹן אַחֵי אֵף עַל פִּי שֶׁנִּתְרַצָּה הַמִּקְוֶה לְכַפֵּר עַל עוֹנוֹתֶיךָ צָרִיךְ אֶתְּךָ לִיתֵן... וְשִׁמָּה תֹאמְרוּ אֵין צָרִיךְ כִּפְרָה אֲלָא אֲנִי, וְהֲלֹא אֵף יִשְׂרָאֵל צָרִיכִים כִּפְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לְאמֹר קָחוּ שְׁעִיר עִזִּים לְחִטָּאת וְכִי מָה רָאוּ יִשְׂרָאֵל לְהִבְיֵא יוֹתֵר מֵאַהֲרֹן, אֲלָא אִמְרוּ לָהֶם, אַתֶּם יֵשׁ בִּידְכֶם בְּתַחֲלִילָה וְיֵשׁ בִּידְכֶם בְּתַחֲלִילָה וְיֵשׁ שְׁעִיר עִזִּים, וְיֵשׁ בִּידְכֶם בְּסוּף עֵשׂוּ לָהֶם עֶגְלָה מִסְכָּה, יֵבֵא שְׁעִיר עִזִּים וְיִכְפֹּר עַל מַעֲשֵׂה עִזִּים, יֵבֵא עֶגְלָה וְיִכְפֹּר עַל מַעֲשֵׂה עֶגְלָה" (ספרא שמיני פרשה א' א).

לפי מדרש זה צריך לקרוא את הפסוקים כך:

"וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן קַח לָךְ עֶגְלָה בֶן בָּקָר לְחִטָּאת... וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לְאמֹר קָחוּ שְׁעִיר עִזִּים לְחִטָּאת וְעֶגְלָה..."

זאת משום שאהרון צריך לכפר על חטא העגל ולכן הוא אמור להקריב "עגל בן בקר לחטאת" (זהו המקום היחיד בכל התורה שנוכח בו הביטוי עגל בן בקר לחטאת ולא פר בן בקר לחטאת).

לעומתו, עם ישראל צריך להביא לחטאת גם שיעיר עזים וגם עגל. העגל, כדי לכפר על חטא העגל והשעיר, כדי לכפר על מכירת יוסף בידי אחיו, שטבלו את כתונת הפסים שלו בדם השעיר, על מנת לשכנע את אביהם ש"טרף טרף יוסף".

קולמוסים רבים נשתברו כדי להסביר את הקשר בין שני החטאים, שהתבצעו בשני דורות רחוקים זה מזה וממילא בידי אנשים שונים. בדברינו השבוע נביא שוב מדברי המלבי"ם בפירושו על ספר ויקרא ומדרש ההלכה שלו ה"ספרא".

הסברים אחרים בשמו הבאנו בדברינו לפרשת שמיני בשנת תשס"ג ובשנת תשע"ז.

חז"ל מנסים להסביר לנו מה סיפר יוסף לאביו על אודות אחיו? סיפורים שהכתוב בספר בראשית מגדיר אותם כ"דיבה רעה". סיפורים שגרמו לשנאה, שגרמה בסופו של דבר להשליכתו לבור ולמכירתו בידי האחים. וז"ל התלמוד הירושלמי:

"ימה אמר [יוסף]? רבי מאיר אמר חשודים הן על אבר מן החי. רבי יהודה אומר מזוללין הן בבני השפחות... ורבי שמעון אומר נותנין הן עיניהן בבנות הארץ" (מסכת פאה פ"א ה"א). נשאלת השאלה כיצד יתכן שהאחים בני יעקב, שבטי י-ה נכשלו בעבירות חמורות כל כך?

מסביר המלבי"ם, כי הוויכוח בין יוסף והאחים נסוב אודות השאלה אם קודם מתן תורה יש לצאצאי יעקב דין "יהודים" גמורים או שהדין הזה התחדש רק לאחר קבלת התורה. האחים טענו אנחנו "יהודים" לכל דבר ועניין בין לחומרא ובין לקולא יוסף טען אנחנו "יהודים" רק לחומרא ולא לקולא. האחים טענו לנו כ"יהודים" מותר לאכול בשר "מפרכסת" כיוון שכבר נשחטה ואילו יוסף טען אנחנו עדיין "בני נח" ולכן מפרכסת אסורה לנו ואם נאכל מיד נעבור על איסור "אבר מן החי". האחים טענו שאמן לאה היא אשת יעקב, שהרי נתקדשה ואילו בני השפחות הם בני פלגשים, שהרי אמותיהן נלקחו על ידי יעקב ללא קידושין ולכן יש הבדל מעמדי ביניהם. האחים טענו שכיוון שאנו "יהודים" גמורים אסור לנו לישא את אחיותינו ולכן אנו חייבים לחפש נשים מבנות הארץ ויוסף טען אין לכך היתר אנו "יהודים" רק לחומרא ולכן על אחיו לשאת את אחיותיהן מן האב. ברור לפי זה כיצד הם הואשמו על ידי יוסף בתחומים אלה.

כאשר עם ישראל נתבע על חטא העגל, הם טענו שהלוחות נשברו, הם עדיין לא קיבלו את התורה בפועל וממילא אינם "יהודים" גמורים. לכן, הם צריכים לצאת זכאים על חטא זה. אבל אז "קפצה לה" הבעיה של חטא מכירת יוסף, שהרי אם אינם "יהודים" יוסף צדק בדבריו שסיפר לאביו והם יצאו חייבים על מכירתו.

מסקנה, אם הם צדקו בוויכוח עם יוסף, הם יוצאים חייבים בדינם על חטא העגל. וכן להיפך. לכן, עליהם לכפר על שני החטאים כאחד, כי ממה נפשך יצאו חייבים על אחד מהם.

הבה נתפלל כי מחלוקות בין אחים לא יובילו לשנאה, שתגרום, חס וחלילה, לנפילה חוזרת ב"בור" חטא מכירת יוסף.

הבה נרבה אהבה גם אם המחלוקות כואבות ונוקבות.

לרפואה שלימה ומהירה בתוך שאר חולי עמו ישראל
אליהו בן שרה זלדה כרמל רחלי בת רוזי בוסקילה

לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט	לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א אדר א' תשע"ד	לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל	לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל	לע"נ שמואל רוזנהק ז"ל נלב"ע ו' באייר תשע"ג
---	---	---	---	---

ERETZ HEMDAH
2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי

והוה כמו בלילה ומחר ממש - על תוספת שבת ויום טוב
הרב בניה קניאל

דין ישיבה בסוכה בשמיני עצרת בחוץ לארץ

הגמרא (סוכה מז ע"א) מתלבטת לגבי שמיני עצרת בחוץ לארץ. מצד אחד, מכיון שבחוץ לארץ עושים שני ימים טובים מספק, כי לא ידוע אם היה חודש חסר או מלא (וגם כיום שהלוח קבוע ולא תלוי בקידוש החודש בארץ ישראל נוהגים בחוץ לארץ שני ימים טובים), שמיני עצרת בחוץ לארץ הוא ספק יום שביעי, וממילא מספק צריך לשבת בסוכה ולברך על הישיבה בסוכה. מצד שני, אם בשמיני עצרת נברך על הישיבה בסוכה בגלל התקנה לחגוג שני ימים בחוץ לארץ, זה יראה שעכשיו לא נכנס החג החדש-שמיני עצרת, שאותו צייתה התורה לחגוג.

הגמרא מכריעה: יושבים בסוכה בגלל הספק שמא עדיין סוכות אך לא מברכים לישב בסוכה כדי לא לסתור את שמיני עצרת שבו לא יושבים בסוכה.

מהגמרא יוצא שברגע שאנו מברכים לישב בסוכה זה סותר את שמיני עצרת, להבדיל מיום חול שבא לאחר החג שניתן להמשיך לתוכו את החג (לדוגמא - מי שהמשיך את סעודת שבת אחרי שיצאו הכוכבים, יוסיף רצה בברכת המזון). שמיני עצרת איננו זמן נטרלי שניתן להוסיף עליו מהחג הקודם, אלא זה חג חדש עם הלכות משלו, שבו לא יושבים בסוכה.

כיצד פועלת תוספת שבת ויום טוב

נדון כעת בשאלה עקרונית, שיש לה השלכה גם על השאלה של היחס בין סוכות לשמיני עצרת (אותה נבאר בהמשך). הגמרא במסכת ראש השנה (ט ע"א) כותבת שכל זמן שיש בו מצוה לשבות, יש להוסיף מחול על קודש. השאלה היא האם תוספת נחשבת כמו היום עצמו, או שיש לה מעמד נפרד. לדוגמא, כשמקבלים שבת מוקדם יותר, האם הזמן שמוסיפים לפני השקיעה נחשב כמו שבת או שזהו עדיין יום שישי אלא שאנו נוהגים בו כבר את איסורי השבת.

לשאלה זו יש כמה השלכות הלכתיות ונביא אחת כדוגמא:

תוספת שביעית: הגמרא במסכת ראש השנה (ט ע"א) כותבת שיש דין תוספת על שנת השמיטה כמו תוספת שבת ויום טוב. הגמרא במסכת מועד קטן (ג ע"ב) כותבת שיש הוה אמינא שילקה על עבודת אדמה בתוספת שביעית (למסקנת הגמרא לא לוקה).

תוספות (מועד קטן ג ע"ב ד"ה יכול ילקה) שואל שלא כתוב לאו על עבודה בתוספת שביעית, אלא יש רק מצוות עשה של "בחריש ובקציר תשבות" שממנה לומדים שצריך להוסיף על השמיטה, ואם כן מדוע שילקה (לוקים רק אם עוברים על לאו). מסביר תוספות, שברגע שיש מצוה להוסיף, התוספת שבשנה השישית הופכת לשנה השביעית, וכל דיני שנת השמיטה חלים עליה. לפי תוספות, התוספת הופכת את סוף השנה השישית לשנה שביעית, והיא נחשבת כבר לשנת שמיטה.

הריטב"א (מועד קטן ג ע"ב ד"ה כי אתא) שואל את שאלת התוספות, ועונה בשם רש"י שמדובר בגמרא על מכת מרדות, שמלקים את מי שלא רוצה לקיים מצות עשה. לפי רש"י השנה השישית נשארת כפי שהיא, רק שיש בה מצות עשה לשבות ממלאכת הקרקע כמו השמיטה, אבל אין לה את דיני השמיטה.

ישיבה בסוכה בזמן תוספת שמיני עצרת

האחרונים דנו לגבי הזמן שמוסיף על שמיני עצרת, האם זה עדיין סוכות ואסור לאכול מחוץ לסוכה, או שברגע שקיבל עליו את שמיני עצרת, אפילו לפני שקיעת החמה נגמר חג הסוכות ולא חייב כבר בישיבה בסוכה.

המהרש"ל (בשו"ת מהרש"ל סימן סח) פסק שלא לאכול דברים שחייבים לאכול בסוכה מתחילת שמיני עצרת עד זמן שודאי לילה. כי מצד אחד זה עדיין סוכות וחייב בישיבה בסוכה, אך מצד שני הוא כבר קיבל עליו את דיני שמיני עצרת, ואם יעשה כבר קידוש זה קידוש של שמיני עצרת ואיך יכול לברך בו על ישיבה בסוכה, שהרי כפי שאמרנו בתחילת המאמר בשמיני עצרת לא מברכים על ישיבה בסוכה. לכן החמיר שלא לאכול עד שודאי לילה, כדי לא להסתבך עם הברכה על הסוכה. המהרש"ל סבר שלמרות שהוספנו על שמיני עצרת, היום עוד לא התחלף ועדיין יש חובה לישב בסוכה כי זה היום השביעי של סוכות.

הט"ז (שולחן ערוך אורח חיים סימן תרסח סעיף קטן א) חלק על המהרש"ל וכתב שאין בעיה לאכול מחוץ לסוכה כי כבר נגמר סוכות מרגע שקיבל עליו את שמיני עצרת. נצטט את דבריו: "דודאי מי שמוסיף מחול על הקודש הוא עושה ע"פ צווי תורתנו כבר חלף והלך ממנו חובת היום מה שהיה עליו קודם זה והוה כמו בלילה ומחר ממש". מפורש בדבריו שהוא סובר שהתוספת משנה כבר את היום, ומי שקיבל עליו שמיני עצרת נמצא כבר ביום השמיני ולא בסוכות.

המשנה ברורה (סימן תרסח סעיף קטן ז) פסק להחמיר כדעת המהרש"ל, אך בדיעבד אם כבר נטל ידיו ובירך המוציא לא יברך לישב בסוכה כשיטת הט"ז.

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסיקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישי, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

רש"י – והפסוק שלא קיים

בסוף ספר שופטים (יז-יח) מסופר על מיכה שבנה פסל בהר אפרים. נער לוי שיצא מבית-לחם-יהודה הגיע לביתו, ומיכה מינה אותו לכהן במקדש שלו. לאחר זמן בני דן יצאו לנחול נחלה בצפון הארץ, וכשהם עברו דרך בית מיכה הם נטלו עימם את הנער הלוי ואת הפסל, והציבו את הפסל במקדש שהם הקימו בנחלתם בצפון. ומסופר (שם, יח, ל-לא):

"וַיִּקְיְמוּ לָהֶם בְּנֵי דָן אֶת הַפֶּסֶל וַיַּהֲוִינָתָן בֶּן גֵּרְשִׁים בֶּן מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנָיו הָיוּ כַּהֲנָיִם לְשִׁבְט הַדְּנָי עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ: וַיִּשְׁיִמוּ לָהֶם אֶת פֶּסֶל מִיָּכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל יְמֵי הָיִוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים בְּשֵׁלָה:"

במשנה במסכת סנהדרין (דף ז, א) מובאים שמות מלכים והדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא. והסוגיה דנה בהמשך (דף קג, ב) מדוע לא מנו בין ההדיוטות האלו גם את מיכה:

"מפני מה לא מנו את מיכה - מפני שפתו מצויה לעוברי דרכים, שנאמר 'כל העובר ושב אל הלויים'."

בספר 'דקדוקי סופרים' העיר שבכתבי היד ובדפוסים הישנים של התלמוד לא מובא הכתוב שמצוטט בסוגיה, ובדפוס קושטא וקרקא הוסיפו אותו על פי דברי רש"י.

וזו לשון רש"י שם: **"פתו מצויה לעוברי דרכים** - שהיו כל העולם מתארחין אצלו, כדכתיב (במקרא) 'כל העובר ושב אל הלויים' - זה מיכה". אך שיטת רש"י היא תמוהה ביותר, רש"י מצטט פסוק שכלל אינו קיים בתנ"ך. מדוע רש"י עשה זאת?¹ לא רק על רש"י יש לתמוה אלא גם על רבי אברהם בן הרמב"ם, וכדלקמן.

הקשר שבין פילגש-בגבעה לפסל-מיכה

וזו לשון המשך הסוגיה שם:

"רבי נתן אומר: מגרב (שם היה פסלו של מיכה קבוע, רש"י) לשילה (מקום המשכן) שלשה מילין, והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה. בקשו מלאכי השרת לדוחפו, אמר להן הקדוש ברוך הוא: הניחו לו, שפתו מצויה לעוברי דרכים. ועל דבר זה נענשו אנשי פלגש בגבעה. אמר להן הקדוש ברוך הוא: בכבודי לא מחיתם, על כבודו של בשר ודם מחיתם!"

בסוגיה מובאר שמקומו של מיכה היה סמוך למשכן שילה ורק שלשה מילין הפרידו בינם; ולכן אפשר היה שהעשן מהמקדש הסמוך של מיכה היה מתערב בעשן שעלה מהמשכן בשילה. בספר שופטים כתוב אמנם שפסל מיכה נלקח על ידי בני דן והוצב בעיר דן הרחוקה שבצפון הארץ; אך יתכן שהסוגיה מתארת את מה שארע לפני שמיכה ופסלו עברו יחד עם בני דן לצפון הארץ; או שידוע לסוגיה שמיכה לא הותיר את המקדש שלו ריקם והוא הציב שם פסל אחר.

בהמשך פרשיית פסל-מיכה מופיעה פרשיית חטא פילגש-בגבעה, ומסופר בה שבני בנימין החזיקו את ידי החוטאים בגבעת בנימין, וכשבני ישראל יצאו להילחם כנגדם הם נכשלו ונפלו בשני הקרבות הראשונים, ורק לאחר מכן הם הצליחו לנצח את בני בנימין והגבעה. הסוגיה קושרת בין שתי הפרשיות ומבארת שבני ישראל נענשו ונפלו בקרבות הראשונים - משום שהם לא חשו לכבודו של הקב"ה ולא מחו במיכה ובפסל שלו.

המסורת של ר' אברהם בן הרמב"ם

רבי אברהם בן הרמב"ם נשאל בענין זה מדוע בני הגבעה נצחו בתחילה את בני ישראל. וזו תשובתו (שו"ת סימן לא):

"נצחון אנשי הגבעה על ישראל עונש להם ברוב עבודה זרה כמו שאמרו עליהם השלום [לפילגש] בגבעה קינאתם, לשמי הגדול בן לא קינאתם... ובא בקבלה שאחרי שהם נלחמו בבני דן ומחו את זכר פסל מיכה וצמו ובכו ועשו תשובה הובטח להם הנצחון כמו שנתקיים אחר כך. וכתב אברהם ביר' משה זצו"ל.

דברי רבי אברהם טעונים ברור. מסורת זו, על מלחמה כביכול של בני ישראל כנגד בני דן ומחית זכר הפסל, היא תמוהה מאוד; שהרי בכתוב בספר שופטים שהובא לעיל מובאר להיפך! שהרי מובאר שם שיהונתן ובניו היו כהנים לפסל שבעיר דן לכל הפחות **"כָּל יְמֵי הָיִוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים בְּשֵׁלָה"**, ובמשך תקופה ממושכת - **"עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ"**.

המסורת תמוהה מסיבה נוספת. בספר שופטים מסופר שהמלחמה היתה כנגד נגד גבעת בנימין שבמרכז הארץ והיא נמשכה שלושה ימים. בשני הימים הראשונים בני בנימין נצחו את בני ישראל וביום השלישי בני ישראל נצחו את בני בנימין. כיצד יתכן שבסיום היום השני בני ישראל הספיקו לעלות למלחמה על בני דן שבצפון הרחוק וחזרו תוך כמה שעות להתייצב למלחמה ביום השלישי.

מה פשר המסורת הזו שנראית כלא הגיונית מצד עצמה, והיא אף נגד מה שמפורש בכתוב?

המסורת מאליהו בענין פלגש בגבעה

דברי רבי אברהם בן הרמב"ם מצטרפים לדברי רש"י שציטט פסוק שכלל אינו קיים. שניהם מרמזים שאירועי פסל-מיכה ופילגש-בגבעה אינם כפשוטם!

רמזים אלו מצטרפים לדברי תנא דבי אליהו שמביא מסורת² שארועי פלגש-בגבעה אינם כפשוטם, ולמרות שנאמר בס שהם התרחשו בתקופה שלא היה מלך בישראל - הם התרחשו בראשית ההיאחזות של ישראל בארצם בזמן שיהושע היה בתוקף של מלך. במאמר הקודם **"פסל מיכה - השקפת עולם מתמידה"** התבאר שפסל-מיכה היה אנדרטה שסימלה את הפן הלאומי הגשמי שקיים בעם ישראל. היא הוקמה עוד בימי יהושע, אך מכיוון שפסל מיכה לא היה עבודה-זרה ממש, יהושע לא השמיד אותו; ומטעם זה גם דויד ומלכים צדיקים נוספים שקמו אחריו - לא ביערו את הפסל.

והתבאר שהמגמה המשותפת למעשי פלגש-בגבעה ופסל-מיכה היא תוכחה שנכתבה ברוח נבואה על ידי עתניאל שנקרא גם בשם יעבץ. התוכחה מחתה במצב שהחלוקה בין "תופשי התורה" לבין "אנשי המעשה" היא חלוקה לפי שבטים; בני שבט לוי הם "אנשי הרוח והתורה" ואלו בני שאר השבטים הם "אנשי המעשה". לפיכך, בשני המעשים מעורבים **לויים בעלי אופי תאוותני**. בפילגש-בגבעה הלוי היה להוט אחר ארוחות שנמשכו מהבוקר עד הערב, ואילו בפסל-מיכה הלוי היה מוכן למכור את הערכים שלו עבור בצע כסף. בשתי הפרשיות מרומז ש"הלוי המקורי" אינו מתאים בהכרח לתפקיד "איש התורה".

הלוי אמור לחנך את בני שאר השבטים להקדיש חלק מזמנם לעמל התורה ולבטוח בבורא עולם, ובכך לאזן ולמתן את הנטיה הטבעית שלהם לעמל הגשמי. הנער הלוי שבא לבית מיכה היה צריך לשמור על ערכיו ולבטוח בבורא עולם שישפק לו את פרנסתו, ואפילו אם לשם כך הוא צריך לצפות לשולחנם של אחרים ולחיות ללא הכנסה קבועה. אך הנער הלוי רצה לחוש שהוא מתפרנס מיגיע כפיו, וכאשר מיכה הציע לו להיות כהן במקדש שלו תמורת "משכורת" הוא נענה להצעתו. הנער הלוי היה ל"כהן" שמפיץ את תורתו של מיכה, התורה של "הר אפרים" (=הפן של משיח בן יוסף), ולפיה רצון הבורא הוא שאדם יהנה מגיע כפיו, ואפילו אם הדבר יבוא על חשבון עמל התורה. וכאילו "המארח" (=מיכה) שמפרנס את הלויים הוא צדיק יותר מאשר "הלוי המתארח" שמצפה לשולחן אחרים.

מעשי פסל-מיכה ופלגש-בגבעה נכתבו ברוח נבואה על ידי עתניאל שנקרא גם בשם "יעבץ" ובשם "יהודה". עתניאל הקים ישיבה שנקבצו אליה תלמידים מכל השבטים והוא הסביר להם שהם "לויים מסוג חדש". הם "צאצאים רוחניים של משה" והם אינם צריכים להתגייס לצבא של יהושע משום שתורתם ותפילתם מועילה יותר מרכב ופרשים³. מעשי פסל-מיכה ופלגש-בגבעה שנכתבו ברוח נבואה אישרו את שיטתו - שיש צורך ב"לויים מסוג חדש". כאשר שמואל ערך את ספר שופטים הוא הכניס לתוכו גם את הנבואות האלו של עתניאל.

הלבטים והקשיים של "בני לוי" המקוריים

כמה ממדרשי חז"ל מרמזים שגם חטא העגל לא היה עבודה זרה ממש⁴, אלא הדגשת הפן הלאומי הגשמי של עם ישראל, הפן שמזוהה עם משיח בן יוסף, הפן של ה"שור". משה רצה שכל ישראל יסכימו לתכנית הראשונית של הקב"ה (שמות יט, ו): "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת כְּנָעִים וְגוֹי קָדוֹשׁ". לפי הנהגה זו העוצמה הרוחנית שישראל יתעלו אליה - תגרש את אויביהם מפניהם. אם חס ושלום תרד העוצמה הרוחנית של ישראל והאויב יתקוף, אזי יש מקום לארגן צבא גשמי רגיל ולהשיב מלחמה; – כפי שארע במלחמת עמלק ברפידים. אך אין צורך ואין מקום להקמת צבא קבוע ולאיימונים צבאיים. בני ישראל לא הצליחו להפנים בקרבם רצון עז לחיות בדרך חיים שכזו. הם רצו לכבוש את הארץ באמצעים צבאיים רגילים, כמו כל הגויים; והם רצו להעמיד בראשם מלך שיש תחתיו צבא קבוע ומאורגן. הם היו מוכנים לתמוך בקבוצה קטנה שתעסוק בתורה ובתפילה, אך רובם רצו להתפרנס מיגיע כפיהם כמו הגויים, והם לא רצו לעסוק כל זמנם בתורה ובתפילה. אהרון נעתר לבקשתם וזו משמעות חטא העגל. לפי הראיה הנבואית הגבוהה של משה הדבר נחשב לישראל כ"עבודה זרה", וכאשר משה ירד מההר הוא קרא לבני לוי והורה להם "להרוג" את החוטאים ב"עגל". במאמר "[והשיב לב אבות על בנים](#)" התבאר שמדרשי חז"ל רבים מרמזים שמדובר ב"הריגה" סמלית, שנועדה ל"הגנה עצמית"! בני ישראל התייחסו לאלו שרצו לעמול בעיקר בתורה ובתפילה כמו לאנשים שאינם מחוברים ל"חיים" - אנשים "הרוגים". הם חשו כלפיהם גם תחושת פטרונות וכמו "אבא" ו"אמא" שלהם, שהרי הם מפרנסים אותם ונלחמים עבורם בצבא. משה חשש שהלויים יאמצו את השקפת העולם הזו ולא יהיו מספיק "תופשי תורה" בעם ישראל; ולכן הוא הורה ללוויים להתגונן, ולהתייחס כמו לאנשים "הרוגים" - דווקא לאלו שלא רצו בחיים הרוחניים!

בסדר אליהו רבה (ד) מובאת עדות של אליהו שמסייעת להבנה זו:

"מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, שלא אמר לו הקב"ה למשה כך - לעמוד בשער המחנה ולומר: 'מי לד' אֵלִי, ולומר: 'כִּי אֶמַר ד' אֵלִי-לְהִי יִשְׂרָאֵל [שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשְׁעַר לְשַׁעַר בְּמִתְנָה וְהִרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת קָרְבוֹ]".

רבים מחכמי ישראל דנו בשאלה, כיצד מעיד אליהו שמושה אמר "כִּי אֶמַר ד'..." - למרות שד' לא אמר זאת. אך לפי מה שהתבאר כוונת אליהו היא שאין להבין את ה"הריגה" הזו כפשוטה.

הלבטים שעמדו בפני "הלויים המקוריים" במדבר סיני - האם להיות מאלו שלוחמים בצבא ומפרנסים את האחרים או שמא לעסוק ברוחניות בלבד ולהיות תלויים בחסדי האחרים - עמדו גם בפני "הלויים החדשים" שבאו לישיבה של עתניאל. והדבר מרומז במלחמת פילגש-בגבעה, וכדלקמן.

בנימין ודן – גבורה גופנית גשמית

שבט "בנימין" ושבט "דן" מסמלים את הגבורה הגופנית, וכן מצאנו בתיאור המלכת שאול (שמואל א ט, א-ב): "וַיִּהְיֶה אִישׁ מִבְּנֵימִן... בֶּן אִישׁ יְמִינִי גִבּוֹר חַיִל: וְלוֹ הָיָה בֶן וְשְׁמוֹ שָׂאוּל בְּחֹר וְטוֹב וְאִין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשְׁכָּמוֹ וְנִמְעָלָה גְבוּהַ מִכָּל הָעָם". ובאופן דומה מצאנו בתיאור גבורת שמשון משבט דן שמודגשת מאוד גבורתו הגופנית. ובמאמרים קודמים רבים התבאר כיצד שבט בנימין מסמל במקומות רבים בתנ"ך "צדיק" שמתחבר לכתחילה לעניינים הגשמיים של העולם הזה; ולשיטתו זהו רצונו של הבורא ומי שמקיימו הוא צדיק יותר ממי שעוסק בעניינים הרוחניים שבעולם.

תנא דבי אליהו אמר⁵ – "וכי מה טיבה של אותה פילגש שהביאה ונתנוה אצל שופטי ישראל?!". והוא רמז בדבריו שלא מדובר בפילגש ממש. הלוי שבא לגבעת בנימין התייחס לאכילה ולשתיה כמו ל"אשתו החשובה" ואלו לספר חידושי התורה שהיה בידו הוא התייחס כמו ל"פילגש". ובמאמר "[מלקות לאורחים מדוע?](#)" התבאר שאנשי גבעת בנימין החליטו להעניש את הלוי. מתחילה הם רצו להלקותו, אך בסופו של דבר הם הסתפקו בהתעללות בספר חידושי התורה שלו (= "פילגשו").

בתיאורי המלחמה כנגד גבעת-בנימין יש סתירות פנימיות מרובות, שמרמזות שהמלחמה לא היתה כפשוטה. במאמר "[המלחמה במצפה](#)" התבאר שהמלחמה נעשתה באמצעות תפילות ובכיה וצום, והיא היתה מלחמה רוחנית בשמים מיהו "הצדיק העליון" האם "בנימין הצדיק" שעוסק בענייני העולם הזה במסירות נפש, או "יהודה הצדיק" שפורש מענייני העולם הזה ועוסק בתורה

במסירות נפש. תלמידי הישיבה של עתניאל החשיבו את עצמם ל"בני ישראל (האמיתיים)", והם נלחמו מלחמה רוחנית כנגד תלמידי "בנימין הצדיק".

זכור דברי רבי אברהם, שהיתה **מלחמה כנגד בני דן והלוחמים מחו את זכר פסל מיכה**, מנוגדים למה שמבואר בספר שופטים. אלא שרבי אברהם מרמז שמדובר ב"מלחמה נפשית פנימית".

תלמידי הישיבה של עתניאל (שהחשיבו את עצמם ל"בני ישראל [האמיתיים]") היו צריכים לשרש מקרבם כל רגש של כבוד והערכה כלפי אלו שעסקו במסירות נפש בעניינים הצבאים של עם ישראל. באותה תקופה קבוצה קטנה של בני דן כבשה לבדה נחלה בצפון הארץ, והיה חשש שמעשי הגבורה שלהם יסחפו אחריהם תלמידים רבים מהישיבה. תלמידי הישיבה הוצרכו להילחם "מלחמה נפשית פנימית" כנגד כל מתן חשיבות וכבוד למעשי בני דן. הם הוצרכו להגדיר את האנדרטה שבני דן הקימו בנחלתם בצפון הארץ כ"עבודה זרה" ואת בני דן כ"עובדי עבודה זרה", והם הוצרכו להתייחס אליהם כאל אנשים "הרוגים בחייהם".

דברי רבי אברהם על המלחמה כנגד "בני דן" מפרשים ומשלימים את המהלך שמרומז בסוגיית הגמרא, וכדלקמן.

"בְּנֵי לֵוִי... עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ" - "כָּל הָעוֹבֵר וְשָׁב אֶל הַלְוִיִּם"

רש"י כותב בפירושו שמיכה היה מכניס אורחים ופתו היתה מצויה לעוברי דרכים, שנאמר – "כל העובר ושב אל הלוויים". אלא שאין כתוב כזה בתנ"ך, וכוונת רש"י לרמז לכתוב אחר שנאמר בתורה בעקבות חטא העגל ומוזכר שם "עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ" ו"בְּנֵי לֵוִי": (שמות לב, כו-כז):

"וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה מִשְׁעַר בְּשַׁעַר הַמִּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לְדָ אֵלַי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי: וַיֹּאמֶר לָהֶם פֶּה אָמַר ד' אֵלֵּי יִשְׁרָאֵל שִׁימוּ אִישׁ חֶבְרוֹ עַל יָרְכוֹ עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשְׁעַר לְשַׁעַר בְּמִחֲנֶה וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת קָרְבוֹ":

כפי שהתבאר לפני כן מדרשי חז"ל רבים מרמזים שחטא העגל לא היה עבודה זרה ממש, והחוטאים לא נהרגו ממש. בני ישראל העדיפו ללחום בצבא ולהגן גם על לומדי התורה ולעמול לפרנסתם ולתמוך גם בלומדי התורה, אך הם לא רצו לעמול בתורה יומם-ולילה בעצמם. אם עוסקי התורה היו חשים רגש של הכרת הטוב כלפי אלו שמפרנסים אותם ונלחמים עבורם בצבא, הם היו עלולים לרצות להיות כמוהם. משה ביקש מ"בני לוי" (= עוסקי התורה שבדורו) לדאוג לעתיד עמל התורה ולנקוט בפעולות של "הגנה עצמית". הוא ביקש מבני לוי להתייחס לבני שאר השבטים כמו לאנשים "הרוגים" ולשלול את רגש האחוה והקירבה הנפשית אליהם.

בני לוי נדרשו "לעבור ולשוב" במחנה משום שלא היה מספיק לעבור באופן חד-פעמי. בן לוי שעדין חש בקרבו רגש של קירבה והכרת הטוב כלפי שאר השבטים עלול היה לרצות להיות כמוהם; ומבחינה מסוימת הוא "כביכול נפל בקרב". רק לאחר שהם **עברו ושובו** כמה פעמים במחנה, והם התייחסו כמה פעמים אל בני שאר השבטים כמו ל"הרוגים" – היה סיכוי סביר שהם הפנימו את ההבנה הזו בקרבם והם יבחרו לעסוק בתורה.

בעיה דומה עמדה בדור הבא בפני ה"לויים החדשים" שהם בני שאר השבטים שבאו לישיבה של עתניאל. הם נהנו מחסדיהם של מכניסי אורחים שונים, והם שמעו על מיכה שמחנך את בני ישראל ש"הצדיק העליון" הוא מי שעמל לפרנסתו ועושה מעשי חסד ומכניס אורחים. ויתכן שרבים מתלמידי ישיבתו נהנו באופן אישי מהכנסת האורחים של מיכה. כאן באה פרשית פילגש-בגבעה ומתארת קרבות כנגד בני גבעת בנימין – אך תיאור הקרבות מלא בסתירות פנימיות. הפרשיה מרמזת בסתירות האלו – שהקרבות היו בעצם "מלחמה נפשית פנימית" של תלמידי הישיבה כנגד מיכה וכנגד בני בנימין שדגלו בהשקפת עולמו. כל מי שהיה בו שמץ הערכה כלפי השקפת עולמו של מיכה והעריך את מעשי החסד שלו היה בסיכון גבוה והוא היה עלול לפרוש מיישבתו של עתניאל ולהיות מ"תלמידיו" של מיכה. זו משמעות הנפילה של אלו שלחמו כנגד גבעת בנימין בשני הקרבות הראשונים. מי שלא מחה ב"פסל מיכה" נענש ו"נפל כביכול במלחמה" כנגד גבעת בנימין. הבנה זו מתבקשת גם מעיון מעמיק בפרשיה עצמה, וכדלקמן.

הדמיון שבין מלחמת-העי לבין מלחמת פלגש-בגבעה

תיאורי המלחמה כנגד גבעת בנימין דומים דמיון רב לתיאור שיש בספר יהושע (ד-ח) במלחמת בני ישראל כנגד העי. בספר יהושע מסופר על תבוסה בשלב הראשון של המלחמה וכן בספר שופטים. גם תכנית הנצחון היא דומה ואף הסגנון שבו היא מתוארת וכדלהלן, בספר יהושע נאמר:

"...וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי הָעִיר לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל לְמִלְחָמָה... וְהוּא לֹא יָדַע כִּי אֲרֹב לוֹ מֵאֲחֵרֵי הָעִיר: וַיִּגְּעוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל לְפָנֵיהֶם וַיִּגְּסוּ דָרֶךְ הַמַּדְבָּר... וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרָיו יְהוֹשֻׁעַ וַיִּנְתְּקוּ מִן הָעִיר... וְהָאֲרֹב קָם מֵהָרֶה מִמְּקוֹמוֹ וַיִּרְצֹצוּ כְּנֹטוֹת יָדוֹ וַיִּבְאוּ הָעִיר וַיִּלְכְּדוּהָ וַיִּצְיִתוּ אֶת הָעִיר כְּאֵשׁ... וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה עֹלָה עֹשֵׂן הָעִיר הַשְּׂמִימָה וְלֹא הָיָה בָהֶם יָדַיִם לָנוֹס וְהִנֵּה וְהִנֵּה וְהָעַם הִנָּס הַמַּדְבָּר וְהַפֶּךְ אֶל הָרֹדֶף".

ובספר שופטים נאמר:

"וַיֵּצְאוּ בְנֵי בְנִימִן לְקִרְאֵת הָעַם... וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ נְנוּסָה וַיִּנְתְּקֶנָה מִן הָעִיר... וְהָאֲרֹב הַחִישׁוּ וַיִּפְשְׁטוּ אֶל הַגְּבֻעָה וַיִּמְשְׁךְ הָאֲרֹב וַיִּךְ אֶת כָּל הָעִיר לְפִי חֶרֶב... וְהַמְּשָׁאֵת הַחֲלָה לְעֹלֹת מִן הָעִיר עֲמוּד עֹשֵׂן וַיִּפֹּן בְּנִימִן אַחֲרָיו וְהִנֵּה עֹלָה כְּלִיל הָעִיר הַשְּׂמִימָה... וַיִּבְהַל אִישׁ בְּנִימִן כִּי רָאָה כִּי נִגְעָה עֲלָיו הָרֶעָה: וַיִּפְּנוּ לְפָנָיו אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל דָּרֶךְ הַמַּדְבָּר..."

הדמיון הרב מרמז שכשם שהתבוסה בקרב הראשון מול העי נגרמה בגלל חטא חבוי של ישראל (עכן שנטל שלל לעצמו) כך גם הנפילה בקרבות הראשונים מול בני הגבעה נגרמה בגלל חטא חבוי של אלו שנלחמו בה. ומהדמיון הרב מתבקש שכשם שנצחון בני ישראל על העי הגיע רק לאחר תשובה מלאה – כך גם הנצחון על בני הגבעה הגיע רק לאחר תשובה מלאה. אך במלחמה בעי מסופר שיהושע בן נון הפסיק את המלחמה וחילש את החוטא עד שהוא נמצא ונענש, ומתבקש שגם במלחמה כנגד בני הגבעה חיפשו את החטא שהביא לנפילה – וערכו תשובה מלאה. אלא שהפרט החשוב הזה – התיקון המלא של החטא החבוי – חסר בפרשיה; והפרשיה אומרת דרשני!

סוגיית הגמרא משלימה את החסר ומבארת שהחטא נמצא בסמוך! פרשיית פסל-מיכה קדמה לפרשיית פילגש-בגבעה, וההשלמה עם קיום פסל-מיכה היא שהביאה לתבוסת בשלב הראשון במלחמה כנגד גבעת בנימין.

אלא שאם כך "תשובה שלמה" מצריכה הפסקה במלחמה כנגד גבעת בנימין ויציאה למלחמה כנגד פסלו של מיכה, ורק לאחר מכן חזרה למלחמה כנגד גבעת בנימין. שהרי "תשובה שלמה" דומה מצאנו שעשה יהושע במלחמת העי. רבי אברהם בן הרמב"ם השלים את הפרט החסר הזה וכתב שהם אכן יצאו להילחם בבני דן ומחו את זכר פסל מיכה. ואמנם דבריו הם נגד פשטות הכתוב שפסל מיכה התקיים שם – "כָּל יְמֵי הַיּוֹם בֵּית הָאֱלֹהִים בְּשֵׁלָה", וגם לא יתכן כפשוטו לעלות בלילה שבין היום השני לבין היום השלישי עד העיר דן הרחוקה שבצפון הארץ להילחם בה ולחזור בחזרה למרכז הארץ כדי להילחם בבוקר עם בני בנימין. אך דבריו מכריחים אותנו להבין שהכוונה למלחמה רוחנית, והכוונה היא שהם מחו את זכר הגבורה המלחמתית של בני דן מליבם.

מלחמת עובר-ושב

רש"י משלים את החסר לפי כוונת הסוגיה כאן שהדגישה את מעשי החסד של מיכה. רש"י מביא פסוק שאינו קיים אך לשונו דומה לפסוק שכתוב בתורה במלחמת "בני לוי" כנגד "החוטאים בעגל". ורש"י מרמז לנו שאף כאן מדובר ב"מלחמה נפשית פנימית" של "עוסקי התורה" כנגד מיכה וכנגד בני בנימין שדגלו בהשקפת עולמו. משה דרש מבני לוי "לעבור ולשוב" ולמחות מליבם כל רגש של הכרת הטוב כלפי שאר השבטים שמפרנסים אותם. ואף כאן, "הלויים החדשים" נדרשו "לעבור ולשוב" ולמחות מליבם כל רגש של הכרת הטוב כלפי מיכה שזן ומכלכל אותם באכסניה שלו.

בשתי הפעמים הראשונות שהם "עברו" הם לא הצליחו כל כך, ולכן כמה מהם "נפלו כביכול במלחמה". אך בפעם השלישית שהם "עברו ושובו" הם הצליחו – ואז מיכה ובני בנימין שדגלו בהשקפת עולמו נחשבו כ"הרוגים" בעיניהם.

"כפילות" דומה יש גם בתיאורי יום הנצחון. יש שם חזרה תמוהה של ספור הקרב והצלחת ה"מארב" כנגד הגבעה. הספור הראשון (כ, כט-לה) דומה ברוב פרטיו לספור השני (כ, לו-מו). לא מצאנו חזרה כזו, **בסמיכות מקום** - בשום מקום אחר בתנ"ך! לכאורה מתבקש מהחזרה שהקרב והמארב נערכו **פעמיים** באותו יום, אלא שדבר כזה לא יתכן במציאות שהרי ה"מארב" היה מאבד את גורם ההפתעה, ובכלל כיצד יתכן שהלוחמים של בנימין "קמו לתחיה" והיה צורך לשוב ולהילחם בס. רש"י בסוגיית התלמוד רומז לפתרון והוא מביא פסוק דמיוני שמרמז שמדובר במלחמה רוחנית שנעשית בעת שהלוחם "עובר-ושב" במחשבותיו. בפעם הראשונה הלוחם (= "הלוי מהסוג החדש") לא הצליח לגמרי במחשבות ה"מארב" שהוא הציב להם, ובני בנימין "קמו לתחיה" בסיום הקרב. אך בפעם השנייה בעת שהוא "שב" לכבוש אותם במחשבותיו – הוא הצליח.

הקב"ה - ומלאכי השרת

הסוגיה מקדימה ומספרת שהעשן שעלה ממיכה היה מתערב עם העשן שעלה מעבודת הקודש שבמשכן, ועירוב העשן יצר רושם שמכשיר את מעשיו של מיכה. מלאכי השרת רצו למנוע את הרושם הזה, אך הקב"ה מנע זאת מהם - והותיר את ערוב העשן כפי שהיה.

הסוגיה מרמזת שחטאם החבוי של הלוחמים (=תלמידי הישיבה של עתניאל) היה שהם הלכו **בדרכו של הקב"ה** ולימדו זכות על מיכה שעושה חסד עם הרבים, והם לא החשיבו את האנדרטה שלו ל"עבודה זרה". עוסקי התורה (תלמידי עתניאל) היו צריכים להקשיב רק לקול של "מלאכי השרת" ולקטרג ולשרש מנפשם כל רגש של הכרת הטוב כלפי מעשי החסד של מיכה; ולהתייחס אליו כאל "עובד עבודה זרה אמיתי". לאחר יומיים של מלחמה פנימית הם הצליחו לתקן את "חטאם", ולכן הם נצחו ביום השלישי.

אך הקב"ה לא הקשיב לקולם של "מלאכי השרת"; והעשן מביתו של מיכה המשיך להתערב עם העשן שעלה מעבודת הקודש שבמשכן. גם יהושע ודויד המלך ומלכים צדיקים נוספים היו סבורים ש"פסל-מיכה" אינו עבודה זרה ממש ולכן הם לא ביערו אותו. מלכים צדיקים אלו העדיפו ללכת בדרכו של הקב"ה⁶.

¹ בכמה מקומות מעיר רש"י שפסוקים שהובאו בסוגיות לא צוטטו במדויק [ראש השנה (דף ג, ב) ד"ה בששי בשנת; זבחים (דף קיח, ב) ד"ה ולו תאנת; שם (דף קיט, ב) ד"ה ויהי כנוח הארון; ועוד]; ובוודאי שיש לתמוה שרש"י מצטט מעצמו כתוב שכלל אינו קיים.

² "...ופילגש בגבעה בימי כוֹשֵׁן רַשְׁעִיתִים הִיתָה! וְכִי מֵה טִיבָה שֶׁל אוֹתָהּ פִּילגֶשׁ שֶׁהֵבִיאוּהָ וּנְתַנּוּהָ אֶצֶל שׁוֹפְטֵי יִשְׂרָאֵל! אֲלָא לִפִּי שְׂרַחְמֵי שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְרוֹבֵּן עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, אֲמַר, שְׂמָא יֹאמְרוּ אוֹמוֹת הָעוֹלָם, עֲדִיין לֹא נִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָם אִימְתִי קִילְקְלוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶן, לִפְיֶכֶךְ הֵבִיאוּהָ וּנְתַנּוּהָ אֶצֶל שׁוֹפְטֵי יִשְׂרָאֵל". (אליהו רבה, איש שלום, יב).

³ כמבואר בתרגום יונתן על דברי הימים א' ב, נה: "תלמידיא דיעבץ הוא עתניאל... דאתין מזרעית משה רבהון דטב להון זכותיה מפרשין וארתיכין". גם הסוגיה בתמורה (דף טז, א) מרמזת למחלוקת שבין יהושע ועתניאל, והיא מספרת שעתניאל יעץ וריבץ תורה בישראל, ואילו יהושע "טרד" את בני ישראל במלחמות.

⁴ "מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה... כך אמר הקב"ה אני משבח אתכם ב'אזניכם' שנאמר (יחזקאל טז, יב) 'אָתָּן נָזַם עַל אַפְּךָ נְעִילִים עַל אָזְנֶיךָ', ואת מכעסת אותי ב'אזנים' שנאמר (שמות לב, ג) 'וַיִּתְּפְּקוּ כָּל הָעָם אֶת נְזָמֵי הַזָּהָב [אֲשֶׁר פָּאָזְנִיקָם]'. (ילקוט שמעוני, תורה, תשלב).

⁵ ראה בהערות השוליים לעיל.

⁶ ובצורך ב"שפה מיוחדת" זו של אגדות חז"ל ושל התנ"ך ראה במבוא לסדרה "ארץ אגדה".

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ח)

Florida, USA

פלורידה, ארצות הברית

כסליו תשס"ט

התנדבות בארגון כיבוי אש בשבת

השאלה

אני מתנדב בארגון מכבי האש של עירנו. האם אני רשאי לענות לטלפונים בשבת או ביום טוב, שהרי יתכן שמדובר בפקוח נפש? האם מותר לכתחילה להתנדב לכך?

התשובה

- א. מותר להתנדב בארגון כיבוי אש, גם אם תוצב בתורנות בשבתות ובימים טובים¹.
- ב. ההיתר הוא גם במקום שרוב תושביו הם גויים².
- ג. בזמן המשמרת מותר לענות גם אם מתקשרים אליו לטלפון המשמש אותו בכל השבוע לצרכיו הרגילים, שמא פונים אליו משום תפקידו כמכבה אש³.
- ד. אם איש משמרת הכיבוי מחולק לפי ימים, ואפשר לסמוך על התנדבות של גויים לאיזו המשמרת בשבת - עדיף לכתחילה להימנע מהתנדבות בשבת.
- ה. אם מדובר במתנדבים קבועים שמתנדבים לאורך כל השבוע, או שדרושים מתנדבים רבים ככל האפשר, כפי שמצוי בדרך כלל בשירותי הכבאות, שכל תוספת כוח אדם מועילה, מותר ומצווה לכתחילה להתנדב לכך גם בשבתות ובימים טובים⁴.

¹ פסק השולחן ערוך (או"ח שכט, א), שבכל מקום שיש חשש שהאש תתפשט למקום העלול לסכן חיים - מותר ומצווה לכבות את השריפה גם בשבת וביום טוב.

² הרמ"א (שם שלד, כו) התיר בשם ראשונים ואחרונים לכבות דליקה בשבת אף על פי שמסכנת רק גויים, וכן כתבו אחרונים רבים, עיין שו"ת במראה הבזק (חלק ב' סי' כח) שם הבאנו מספר נשמת אברהם, שכתב כך בשם הגר"ש אורבך, הראשלי"צ הגר"ע יוסף והציץ אליעזר. שיטה זו מנוגדת לפסיקת המשנה ברורה (שם סי' של ס"ק ח). אם אפשר להימנע ממלאכות האסורות בשבת מדאורייתא ולעבור על איסורי דרבנן בלבד - עדיף לעשות כן. וכן כתבו האחרונים שעדיף להימנע מכל חילול שבת של ישראל אם אפשר לסמוך על גוי שיעשה זאת.

עוד יש להקל בנדון דידן מחשש שהשרפה תתפשט, וגם ישראל שנמצא באותה העיר יבוא לידי סכנה, ולכן יש להתיר את כיבוי השריפה כדי שישראל אחר לא יבוא לידי סכנה, וכן כתב במשנה ברורה על דברי הרמ"א (שם ס"ק עג) בשם האליה רבה שכתב כן בשם כנסת הגדולה. לפי סברה זו ייתכן שעדיף שישראל יחלל את השבת ולא ינסה לסמוך על הגוי בזה, וראה לקמן.

³ ראה שו"ת באר משה (חלק ו' קונטרס עלעקטריק סי' נב-נד), וכן פסק בשמירת שבת כהלכתה (מהדורה שנייה פרק לב סעיף מז). כמובן שלא יענה לטלפון אם זה אינו הטלפון שאליו פונים במקרה של שריפה.

⁴ עיין ברמ"א (או"ח שכח, יב) שכתב שאם יש גוי שיכול להציל - יש להניח לגוי לחלל את השבת, אלא אם כן ישנו חשש שיתרשל, ואז עדיף שהיהודי יחלל את השבת מפני פיקוח נפש. במשנה ברורה (שם ס"ק לג) כתב טעם אחר, בשם הרא"ש, שמא יזדמן לידו מקרה שבו לא יימצא גוי, ויתעכבו בחיפוש אחרי גוי כדי למנוע חילול שבת על ידי ישראל, ולפי זה גם אם הגוי יעשה את ההצלה במהירות כמו הישראל - עדיף שישראל יציל. לכן יש לשקול האם הימנעות מהתנדבות תפחית את יעילות צוות הכיבוי, האם תפחית את מספר המתנדבים או שתגרום לאי סדר במערכת ולשיהיו בהזעקת מכבי האש. אם יש חשש שאי התנדבות תפגע באחד מכל הנ"ל - אזי במקרים כאלה אין לסמוך על הגוי, ולישראל מותר ומצווה לכתחילה להתנדב כפי שכתבנו למעלה.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שולחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

